

"Vanartiga flickor" – tvångsvård då och nu

Berättelsen om "*Skyddshemmets vanartiga flickor*" och dagens LVU-domar har likheter. Institutionsvården följer med som en konstant i bygget av välfärdsstaten skriver Maria Andersson Vogel. Men hon ser också att vi idag vet så mycket mer om de potentiella riskerna med institutionsvård. Vi har inte slutat använda den, men det har fått oss att tänka efter mer innan vi gör en placering,

I *De besvärliga. Skyddshemmets vanartiga flickor* berättar **Louise Lindblom** om Lingatans skyddshem i Göteborg som under drygt trettio år (1922–1954) tog emot vanartiga flickor vilka barnavårdsnämnden ansåg behövde en fostran de antogs inte kunna få hemma. Utifrån arkivmaterial tecknar Lindblom porträtt av 25 flickor som alla under en period av sin barn- och ungdom var placerade på Lingatan.

Här träffar vi Lisa som redan i tidiga år fosterhemsplacerats då hon saknar familj. När hon i trettonårsåldern börjar "*springa ute och hänga vid dansbanor och kaféer*" oroar man sig bland annat för hennes umgänge och misstänkta osedlighet. Hon antas ljuga och nämnden ser ingen förbättring varför hon placeras på Lingatan, orsak vanart. Här möter vi också Marta som blir påkommen med att snatta och stjäla pengar. När modern och Marta uteblir från barnavårdsnämndens bokade möten anses modern olämplig och Marta placeras på Lingatan "*så att hon inte utvecklade de så kallade opassande drag som börjat visa sig*". Och vi har Tutta, som skolkar och beskrivs som trotsig och lögnaktig. Tutta drar iväg på utflykter med vänner och man befارar att detta "*kan väntas medföra hennes undergång i sedligt avseende*". Fyra dagar efter att hon placerats på Lingatan avsäger sig hennes föräldrar, vilka har det mycket knapert, vårdnaden om henne.

Vid en ytlig läsning kan det tyckas att dessa livsöden är väsensskilda från samtidens institutionsvårdade flickor. Det är svårt att föreställa sig en institutionsplacering på grund av snatteri idag, och frågan om sedlighet är väl knappast en uppgift för dagens socialtjänst. Eller? Om man skrapar lite på ytan, går bortom de föråldrade ordvalen och försöker förstå vilka faktiska händelser som göms bakom de knapphändiga beskrivningarna i arkivmaterialet, då är det mycket som trots allt är bekant.

Återkommande i berättelserna om flickorna på Lingatan är hur de, likt Lisa, är *"ute och springer"* om kvällarna, hur de antas umgås med pojkar och hur man inte vet var de befinner sig, eller i vilket sällskap. Det är historier som berättas också i dagens LVU-domar, om än med andra begrepp. Här heter det istället att flickan vistas i olämpliga miljöer, att hon återkommande rymmer och har ett riskfyllt beteende. Flickors umgänge med pojkar lyfts också i dagens journaler, även om det numer ofta rör mer specifikt umgänge med äldre pojkar och män, och kontakter via sociala medier. Här finns, i dagens LVU-domar, en stor oro för att flickors ibland "gränslösa" sökande efter bekräftelse leder dem till riskfyllda relationer. Dessa risker har ofta, antingen implicit eller explicit, en sexuell aspekt. Och kanske är det här likheterna mellan Lingatans flickor och dagens är som störst. Många av de flickor som Lindblom porträtterar placerades på grund av "sexuell vanart". Inte sällan tycks det ha räckt med att flickan var sexuellt aktiv för att det skulle föranleda ett ingripande från barnavårdsnämnden. Det var helt enkelt ett osedligt leverne att som flicka i tonåren ha en egen sexualitet.

Ett sådant moraliserande kan ibland anas i dagens LVU-domar, men det är inte särskilt påtagligt och gäller då ofta mycket unga flickor. Men ansvariggörandet av flickor för de sexuella övergrepp de utsätts för, det har dessvärre inte stannat kvar i historien. Flera av flickorna på Lingatan har utsatts för övergrepp och våldtäkter, men blir sällan bemötta som

brottsoffer. I en analys av LVU-domar där sexuellt beteende anfördes som (del av) skäl till tvångsomhändertagande framträdde på ett liknande vis hur flickors sexuella utsatthet omformulerades till beteendeproblem genom att betona hur de *"utsatte sig själva"*. En förklaring till detta ligger i lagstiftningens begränsningar, vilka medel har vi att skydda tonårsflickor som far illa i miljöer utanför hemmet? Men konsekvensen blir ett ansvariggörande av flickor som utsätts sexuellt för att de inte är tillräckligt duktiga på att skydda sig själva. Också det ett slags krav på sedlighet. Det gällde de som placerades på Lingatan under första halvan av 1900-talet, och det gäller de som omhändertas genom LVU idag.

Men medan likheterna i vilka beteenden och situationer i flickors liv som skapar oro och leder till samhällets ingripanden är flera, är det svårare att känna igen dagens hvb-hem och SiS-institutioner i beskrivningen av Lingatan. Det främsta skälet till det, inser jag, är att tonen framstår som så positiv. Det är aktiviteter och pedagogisk grundtanke á la **Ellen Key**, och moderniteten kommer med en grammofon. Arkivmaterialet kommer från en tid då tilltron till institutionen ännu var stor. Diskrepansen mellan denna tilltro och de senaste årens återkommande rapporter om problem och missförhållanden vid både hvb-hem och SiS-institutioner är omfattande. Samtidigt vet vi, bland annat genom [Vanvårdsutredningen \(SOU 2011:61\)](#), att omfattande missförhållanden förekommit inom institutionsvården i alla tider.

Institutionsvård är närmast att betrakta som en konstant i samhällets organisering av det som under 1900-talet växte till en välfärdsstat. Vetenskapen har utvecklat vår förståelse för orsaker till så kallat normbrytande beteende och ideologier, normer, moral och lagstiftning har förändrats över tid. Men institutionen som strategi att hantera de som på olika sätt och av olika skäl avviker, har bestått. Den vetenskapliga utvecklingen har också gjort att de begrepp vi använder när vi

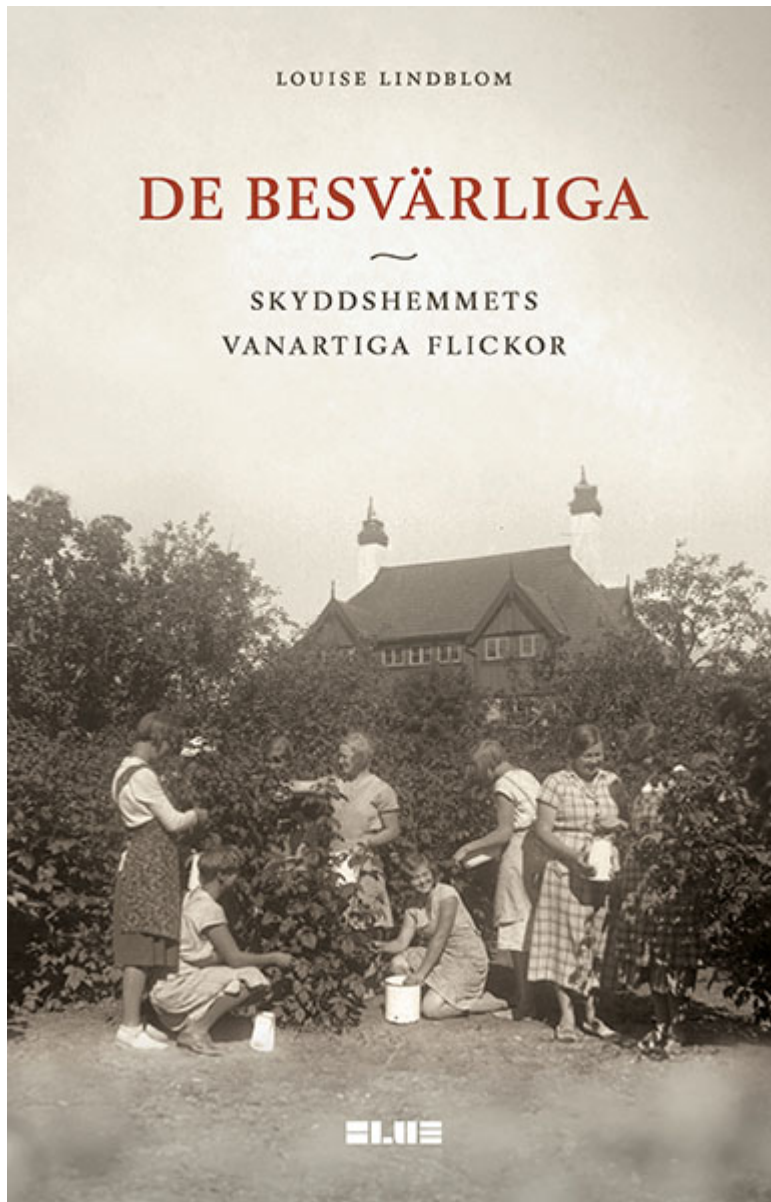
försöker förstå de människor som anses behöva en institutionsplacering har förändrats. Om vi under 1900-talets inledande decennier talade om vanartiga och psykiskt abnorma barn, säger vi nu oftare antisocialt beteende, kriminogena behov och psykiatrisk problematik. Kunskapsutveckling och språkutveckling betyder ju ökad förståelse. Givet detta ter det sig nästan märkligt att svaret är detsamma, då som nu. All denna kunskap om risk- och skyddsfaktorer, om anknytning och utvecklingspsykologiska steg, om hjärnans funktion och struktur, om trauma, och så har vi ändå inte kommit på en bättre och mer avancerad lösning än institutionsvård?

Men kanske är det ändå i jämförelsen mellan berättelsen om Lingatan och dagens rapporteringar som vi ser en skillnad när det gäller denna konstant i välfärdssystemet. En skillnad som handlar om att vi numer vet så mycket mer om de potentiella riskerna med institutionsvård. Det har inte fått oss att sluta använda den, men det har fått oss att tänka efter mer innan vi gör en placering, det har fått oss att sträva efter kortare placeringstider och det har fått oss att utveckla programverksamhet som vi i alla fall försöker att testa och utvärdera vetenskapligt. Det är måhända ingen radikal förändring, men det är trots allt en utveckling.

*Maria Andersson Vogel,
docent i kriminologi och författare till
boken "Disciplinering, femininitet och tvångsvård. Tjejer
vardag vid särskilda ungdomshem" (Studentlitteratur, 2020)*

Källor

Lindblom, Louise (2024). *De besvärliga. Skyddshemmets vanartiga flickor*. Blue Publishing.

Pettersson, T. & Vogel, M.A. (2023a). *Tvångsomhändertaganden av unga – betydelse av genus, etnicitet och klass för bedömningar i LVU-mål*. Kriminologiska institutionens rapportserie. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

SOU 2011:61. *Vanvård i social barnavård. Slutbetänkande av Utredningen om vanvård i den sociala barnavården*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.

Vogel, M.A. & Pettersson, T. (2024) Blurring the lines between victimhood and responsabilization? Sex as behavioural problems in court decisions on compulsory care of young people. Online first. *Feminist Criminology*.